

Segona
edició

El món d'avui

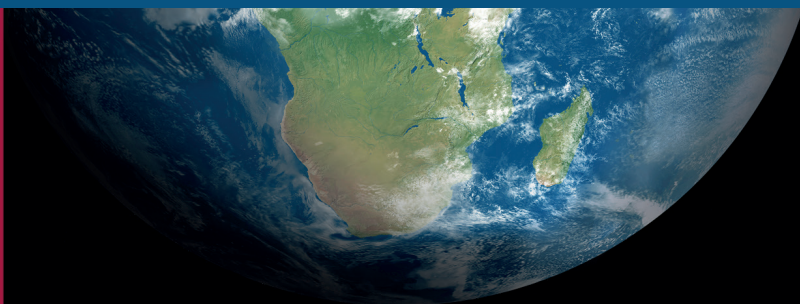
De la guerra freda
als reptes de la
interdependència global

Antoni Segura i Mas

Premi Joan Lluís Vives al millor llibre
de ciències socials 2024

UBe

El món d'avui

El món d'avui

De la guerra freda
als reptes de la
interdependència global

Antoni Segura i Mas

*A la Rosa, el Xavier i la Núria. Sense ells no hi hauria
llibre ni motius per escriure.*

*I a la meva mare, Roser, lectora incansable i font d'amor
i de saviesa callada; a Josep Cabayol i Virallonga,
compromès amb l'ofici de periodista, i a Rafael Aracil
i Martí, molt més que un amic, mestre d'història i de vida,
que, malauradament, ja ens han deixat.*

Sumari

INTRODUCCIÓ

<i>Angelus novus</i> i la necessitat de la història	17
Del llibre <i>El món d'avui. De la guerra freda a la globalització</i>	22

1. EL NOU MÓN SORGIT DESPRÉS DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

La derrota del nazisme i el feixisme i els costos de la guerra.....	31
La divisió d'Alemanya i l'ocupació del Japó. Els judicis de Nuremberg i Tòquio.....	44
La divisió d'Alemanya i l'ocupació del Japó.....	44
Els judicis de Nuremberg i Tòquio	48
El sistema bipolar	57
Un nou ordre internacional.....	62
El sistema de Bretton Woods	62
La constitució de les Nacions Unides i la Declaració Universal dels Drets Humans	66
La creació de l'estat d'Israel i la primera guerra entre Israel i els països àrabs	70
La Lliga Àrab.....	76

2. LA GUERRA FREDA (1947-1962)

Els inicis de la guerra freda	79
Winston Churchill, Kennan i la doctrina Truman. La doctrina Jdánov	79
La guerra civil grega (1941-1949).....	83
El bloqueig de Berlín, l'OTAN, el Pacte de Varsòvia i la constitució de l'RFA i l'RDA	84
La formació dels governs de fronts populars a l'Europa de l'Est.....	86
Polònia.....	88
Hongria.....	89
El cop de Praga	89
Alemanya de l'Est, Bulgària, Romania	90
Iugoslàvia i Albània.....	93
La (re)construcció de la democràcia a l'Europa occidental: França, Itàlia i l'Alemanya occidental	94

França	95
Itàlia	96
Alemanya occidental.....	97
La concepció de la democràcia a l'Europa occidental	100
L'excepció britànica: l'estat del benestar.....	103
La societat del benestar.....	106
El Tractat de Roma (1957)	109
Els EUA i l'URSS	110
Els EUA.....	111
L'URSS	115
La República Popular de la Xina	121
La Llarga Marxa, 1934-1935	121
De la guerra de Corea a la crisi dels míssils a Cuba	125
La guerra de Corea.....	125
La revolta de Budapest (1956)	127
L'Iran, Nasser i l'Orient Mitjà	132
La revolució cubana.....	140
La segona crisi de Berlín: la construcció del mur	143
Les eleccions nord-americanes de 1960 i la crisi dels míssils.....	147
Maccarthisme i estalinisme. Balanç dels primers anys de la guerra freda.....	151
Maccarthisme i estalinisme.....	151
Balanç dels primers anys de la guerra freda (1947-1962).....	156

3. LA DESCOLONITZACIÓ I L'ESCLAT DEL TERCER MÓN

La fi del colonialisme.....	161
Els moviments d'emancipació nacional i la crisi de l'imperialisme.....	162
L'actitud dels EUA i de l'URSS davant del procés de descolonització.	
El posicionament de les Nacions Unides.....	165
La Conferència de Bandung.....	169
La descolonització britànica.....	171
L'Índia i el Pakistan	172
Les independències africanes (1)	175
La descolonització francesa	187
La Indoxina. Algèria. El Magreb.....	189
Les independències africanes (2)	201
La fi dels imperis «menors»: Països Baixos, Bèlgica, Portugal, Espanya	207
Indonèsia.....	207
El Congo Belga. Ruanda i Burundi. El conflicte dels Grans Llacs africans ...	211
Les descolonitzacions portuguesa i espanyola.....	221
<i>La fi de l'Imperi portuguès a Àfrica</i>	<i>222</i>
<i>La fi del colonialisme espanyol a Àfrica.....</i>	<i>226</i>

El continent pobre: Àfrica	235
La política de l'apartheid a Sud-àfrica	235
Nigèria	239
El Sudan i el Sudan del Sud	245
4. LA COEXISTÈNCIA PACÍFICA I ELS CONFLICTES REGIONALS	
Els EUA: les contradiccions de la primera potència	249
La lluita pels drets civils als EUA	249
La guerra del Vietnam	256
Revoltes universitàries i violència política	262
Burocràcia i triomf de la <i>nomenklatura</i> soviètica. L'era Bréjnev	
(1964-1982)	270
La Primavera de Praga (1968)	275
La Xina després de Mao	279
La guerra freda: de la distensió al reescalfament	290
La Declaració de Hèlsinki	293
Les limitacions de la distensió i el reescalfament de la guerra freda	294
La guerra a l'Orient Mitjà	299
Nasser i el panarabisme. El conflicte araboisraelià	299
La revolució de l'Iran i la guerra Iraq-Iran	307
<i>La revolució de l'Iran</i>	307
<i>La guerra Iraq-Iran</i>	311
L'Iran després de la guerra i de Khomeini	317
5. EL FINAL DE L'EXPANSIÓ: CRISI ECONÒMICA I REVOLUCIÓ CONSERVADORA	
La fi d'una il·lusió. La fi del creixement econòmic il·limitat	333
La fi de l'expansió: la crisi econòmica de la dècada dels setanta	334
Les desigualtats en la crisi	337
<i>Països desenvolupats</i>	337
<i>Països exportadors de petroli</i>	339
<i>Països en vies de desenvolupament. El problema del deute</i>	340
La sortida de la crisi: una nova onada globalitzadora	344
El sistema productiu: la mundialització de l'economia	345
Als suburbis del capitalisme: pobresa i marginació social	348
La revolució conservadora	362
Els EUA	362
<i>De Nixon a Reagan</i>	362
<i>Ronald Reagan</i>	367
El Regne Unit: Margaret Thatcher	374
L'Europa comunitària: França, República Federal d'Alemanya i Itàlia	384
França	384

República Federal d'Alemanya	392
Itàlia	401
La democratització de l'Europa del Sud	414
Portugal	414
Grècia. Xipre.....	421
Espanya.....	428
<i>Guerra Civil, dictadura i repressió.....</i>	<i>428</i>
<i>La transició a la democràcia</i>	<i>431</i>
<i>La qüestió de Catalunya</i>	<i>438</i>

6. L'OMBRA ALLARGADA DELS EUA

Canadà	449
L'Amèrica Llatina sota la influència dels EUA	453
Mèxic.....	476
Amèrica Central i el Carib.....	486
Dictadures militars i democràcia: Argentina, Brasil, Paraguai i Uruguai.....	494
<i>L'Argentina</i>	<i>494</i>
<i>El Brasil</i>	<i>505</i>
<i>El Paraguai i l'Uruguai.....</i>	<i>515</i>
La primavera de Xile, la dictadura i la democràcia	527
Els països andins: Bolívia, Perú, Equador, Colòmbia i Veneçuela	534
<i>Bolívia</i>	<i>535</i>
<i>El Perú.....</i>	<i>544</i>
<i>L'Equador.....</i>	<i>548</i>
<i>Colòmbia</i>	<i>553</i>
<i>Veneçuela.....</i>	<i>563</i>

7. LA IMPLOSIÓ COMUNISTA A L'URSS I LA TRANSICIÓ POLÍTICA

A L'EUROPA DE L'EST

Mikhaïl Gorbtxov i la fi de l'URSS.....	571
Mikhaïl Gorbtxov.....	572
L'herència rebuda.....	572
<i>Perestroika i glasnost</i>	<i>577</i>
La intervenció militar a l'Afganistan.....	590
La descomposició de l'URSS: els nous estats independents	594
La transició política a l'Europa de l'Est.....	602
La particularitat de Polònia, Hongria i Txecoslovàquia	604
<i>Polònia.....</i>	<i>604</i>
<i>Hongria.....</i>	<i>611</i>
<i>Txecoslovàquia</i>	<i>615</i>
La caiguda del mur de Berlín i la unificació d'Alemanya.....	623

<i>La caiguda del mur de Berlín.....</i>	623
<i>La unificació d'Alemanya.....</i>	628
Romania, Bulgària, Albània.....	633
<i>Romania.....</i>	633
<i>Bulgària.....</i>	638
<i>Albània.....</i>	641
La implosió dels Balcans.....	644
Iugoslàvia i les guerres dels Balcans.....	644
Kosovo.....	654
Balanç dels canvis polítics.....	663
 8. ELS NORANTA: UNA DÈCADA DE TRANSICIÓ	
Les conseqüències de la dissolució de l'URSS.....	669
La fi de la guerra freda i de l'equilibri de poders o sistema de Westfàlia.....	669
Buit de poder i aparició de nous estats.....	671
Els EUA com l'única gran potència.....	676
Noves guerres i nous conflictes armats.....	677
Les repúbliques exsoviètiques després de la implosió.....	679
La Federació Russa.....	680
La guerra de Txetxènia.....	694
Les repúbliques europees.....	698
<i>Les repúbliques bàltiques (Estònia, Letònia i Lituània).....</i>	698
<i>Bielorússia i Ucraïna.....</i>	706
<i>Moldàvia i les repúbliques del Caucas (Geòrgia, Armènia i Azerbaidjan)...</i>	722
Les repúbliques de l'Àsia central.....	739
<i>El Kazakhstan.....</i>	740
<i>L'Uzbekistan.....</i>	743
<i>El Turkmenistan, el Kirguizistan i el Tadjikistan.....</i>	747
Danyos col·laterals.....	753
La presidència de George Bush i els mandats de Bill Clinton.....	754
George Herbert Walker Bush.....	754
William («Bill») Jefferson Clinton.....	762
Els països àrabs.....	770
La guerra d'Algèria.....	770
La invasió de Kuwait i la guerra de Bush contra l'Iraq.....	782
El conflicte palestinoisraelià.....	786
 9. EL JAPÓ I ELS «NEWLY INDUSTRIALIZING COUNTRIES» (NIC). ELS BRIXS, LA XINA I L'ÍNDIA. LA CONSTRUCCIÓ D'EUROPA. TURQUIA	
La potència de la Terra del Sol Naixent.....	791
Els tigres asiàtics i la zona Àsia-Pacífic.....	799

Els <i>Newly Industrializing Countries</i> (NIC)	799
Els tigres asiàtics	800
<i>La República de Corea</i>	800
<i>Singapur, Taiwan i Hong Kong</i>	802
<i>Tailàndia i Malàisia</i>	804
<i>Indonèsia</i>	806
La crisi financera asiàtica de 1997-1998	808
La zona Àsia-Pacífic	811
<i>La terra del sud: Austràlia i Nova Zelanda</i>	816
Geopolítica dels pols	821
Els BRIXS	824
Els grans projectes econòmics impulsats per la Xina	835
L'OCM, el G-7 i el G-20	839
Els conflictes fronterers de l'Índia	841
La nova gran potència emergent	845
La democràcia liberal més gran i les desigualtats més profundes	847
La construcció de la UE	857
Les institucions de la UE	867
<i>Composició del Parlament Europeu</i>	872
Islamofòbia, refugiats, extrema dreta i populisme a Europa. El Brexit	882
<i>Islamofòbia, extrema dreta i populisme</i>	882
<i>Immigració i refugiats</i>	887
<i>L'ascens de l'extrema dreta a la UE</i>	892
<i>El Brexit</i>	903
Turquia	914
La tragèdia kurda	925
10. UN NOU MÓN PER A UN NOU SEGLE	935
El nou terrorisme internacional i les noves guerres	935
Els conflictes asimètrics. Característiques dels nous conflictes	935
En els orígens d'Al-Qaida. Un nou terrorisme internacional	953
Els atemptats de l'11-S. Els neocons i les noves guerres imperials de l'Afganistan i l'Iraq	960
La guerra i l'ocupació de l'Afganistan	964
La invasió i l'ocupació de l'Iraq	973
Els EUA d'Obama a Trump	990
«Yes, We can»: la irrupció de Barack Obama	990
Abbottabad	992
«America First»: el populisme de Donald Trump	995
La primavera àrab	1007
Les revoltes de la dignitat	1007

<i>La Revolució del Gessamí</i>	1015
<i>La plaça de Tahrir.....</i>	1020
<i>Líbia, de la revolució a l'estat fallit.....</i>	1031
<i>Bahrain i Iemen.....</i>	1037
<i>Les altres revoltes.....</i>	1046
<i>El regne del desert i l'islamisme radical a la península aràbiga.....</i>	1055
Les franquícies d'Al-Qaida. La guerra de Síria i Estat Islàmic.....	1064
Les franquícies d'Al-Qaida	1064
La guerra de Síria.....	1075
Estat Islàmic.....	1081
 11. TRES REPTES, LA GUERRA, UNA NOTA I UN EPÍLEG	
Reptes i crisis del segle XXI	1089
La crisi sistèmica de 2008-2014: la Gran Recessió.....	1090
El canvi climàtic	1102
La pandèmia de la covid-19.....	1107
La guerra	1121
Nota: de nou, el cor del món	1131
Epíleg. La vida i la banalitat del mal.....	1143
La vida.....	1143
La banalitat del mal	1149
 Bibliografia.....	1155
 Índex onomàstic.....	1199

Introducció

«ANGELUS NOVUS» I LA NECESSITAT DE LA HISTÒRIA

És una tasca més àrdua honorar la memòria dels éssers anònims que la de les persones cèlebres. La construcció històrica es consagra a la memòria dels que no tenen veu.

WALTER BENJAMIN

La citació que encapçala aquesta introducció prové dels treballs preliminars de les tesis de Walter Benjamin *Sobre el concepte d'història* (manuscrit 447, a Sánchez, Piedras, 2011) i es troba en la làpida situada gairebé al final dels vuitanta-set graons de l'escala metàl·lica que a través d'un estret passadís, encaixonat entre planxes de ferro rovellat, s'endinsa en el pendent rocallós que arrenca de la placeta que hi ha a l'entrada del cementiri de Portbou. Per sota del final del túnel, les aigües del mar Mediterrani trenquen contra les roques, a les quals ens veuríem abocats si una paret de vidre no hi barrés el pas. És el memorial a Walter Benjamin, *Passatges*, de l'escultor Dani Karavan, que recorda l'exili —tots els exilis en aquest pas de frontera— i la mort del filòsof alemany d'origen jueu a la població de l'Alt Empordà la nit del 25 al 26 de setembre de 1940.

El 1933, quan els nazis arriben al poder a Alemanya, Walter Benjamin s'exilia a París. També fa estades a Eivissa, San Remo i Skovsbostrand —Dinamarca—, on s'havia refugiat el seu amic Bertolt Brecht. En començar la Segona Guerra Mundial, entre setembre i novembre de 1939, com la resta dels refugiats alemanys a França, és internat en un camp de *travailleurs volontaires*. Quan l'exèrcit alemany ocupa París el juny de 1940, Benjamin fuig cap a Llorda, aconsegueix un visat d'entrada als Estats Units i es desplaça a Marsella per dirigir-se a Banyuls de la Marenda, on, juntament amb altres fugitius, i guiats per Lisa Fittko, travessa la frontera i arriba a Portbou, on la policia espanyola li fa saber que serà retornat a la França ocupada. Aquella nit se suïcida amb una sobredosi de morfina a l'habitació que ocupa a l'Hotel França, o potser és assassinat per agents estalinistes amb la connivència dels nazis (estava vigent el Pacte Molotov-Ribbentrop, d'agost de 1939) i de la policia franquista. Benjamin havia inter-

pretat la revolució llibertària a Catalunya de 1936-1937 com un moment d'insurgència dels que no tenen nom, dels «oprimits», que hauria de formar part del patrimoni polític i cultural de la humanitat (Löwy, 2020). En tot cas, fos suïcidi o assassinat, la mort de Benjamin és una metàfora de les dues atrocitats que van sacsejar Europa —i doblement l'Europa de l'Est— des del període d'entreguerres: el feixisme/nazisme i l'estalinisme.

Per a Benjamin (2019),

[...] articular històricament el passat no significa «saber com va ser realment». Significa apoderar-se d'un record tal com llampegueja en l'instant d'un perill [...]. El perill amenaça tant les dades de la tradició com els seus destinataris. Per a tots dos, el perill és el mateix: prestar-se com a instrument de la classe dominant [...]. El do d'encendre en el passat la guspira de l'esperança resideix només en l'historiador que està impregnat de la idea que ni tan sols els morts no estaran segurs davant l'enemic, si venç. I aquest enemic no ha parat de vèncer [...]. [Per això,] tothom que fins el dia d'avui hagi obtingut la victòria forma part del seguici triomfal que condueix els dominadors d'avui per damunt d'aquells que avui jueuen per terra. En el seguici triomfal, com ha estat sempre habitual, s'exhibeix el botí, que rep el nom de béns culturals [...]. Deuen la seva existència no només a l'esforç dels grans genis que els van crear, sinó també a la servitud anònima dels seus contemporanis. No hi ha mai cap document de cultura que no sigui alhora un document de barbàrie.

A *Sobre el concepte d'història* sobresurten dues tesis que han tingut una gran projecció de futur. D'una banda, escriu Benjamin (2019),

[...] la tradició dels oprimits ens ensenya que l'estat d'excepció en què vivim és la regla. Hem d'arribar a un concepte d'història que correspongui a aquesta situació. Llavors se'ns farà evident que tenim el deure de provocar l'arribada del veritable estat d'excepció i d'aquesta manera millorarà la nostra posició en la lluita contra el feixisme.

De l'altra, com recorda Ramon Alcoberro (2007), la revolució

[...] no es fa des de la ingenuïtat de l'espera d'un «món millor» futur, sinó des de l'actualització del dolor dels pobres. Aquest és el sentit de l'*Angelus novus*. És el passat d'opressió el que fa necessari trencar amb l'estat de coses existent. W. B. mai va creure que el demà fos brillant, simplement sabia que el passat és insuportable perquè tot el dolor i tota la misèria dels oprimits pesa sobre les nostres espatlles fins que ens obliga a dir prou.

En efecte, com espero que es pugui copsar a les pàgines que segueixen, seguim vivint en un «estat d'excepció» imposat per les classes o els grups dominants —o els estats dominants, en el nostre cas—, ja siguin polítics, ja siguin econòmics o financers. La «por» i la «inseguretat» són moneda corrent per mantenir un «estat d'excepció permanent» a canvi de protegir-nos contra les amenaces, reals o figurades, del comunisme durant la guerra freda o de l'imperialisme a l'altra banda del teló d'acer, i del terrorisme, de la pèrdua de la feina o l'habitatge o de les invasions, sempre (Curtis, 2004). I, de retruc, l'actualització del dolor dels pobres, la revolució en el sentit que li donava Benjamin, segueix esperant o és substituïda, traïda i convertida en un bé cultural i en marxandatge. La por, alimentada des de determinats mitjans de comunicació, i la pèrdua de referències culturals són, des de mitjan segle xx, els nous mecanismes de control social per impedir que «l'Àngel de la Història» es giri. Com en el quadre de Paul Klee (1920),

[...] té la cara dirigida cap al passat. Allà on davant *nostre* apareix una cadena d'esdeveniments, *ell* hi veu una única catàstrofe que apila incessantment runes sobre runes i les hi llença davant dels peus. Prou voldria aturar-se, despertar els morts i reparar la destrucció. Però des del paradís ve un vent de tempesta que se li ha arrapat a les ales amb tanta força que ja no les pot tornar a tancar. Aquesta tempesta l'empeny de manera imparable cap al futur, al qual dona l'esquena, mentre davant seu la pila de runes s'enfila al cel. El que nosaltres anomenem progrés és *aquesta* tempesta (Benjamin, 2019).

En la tradició jueva [...], la tasca de recompondre els fragments i les runes (la vida destruïda per la misèria del capital, en llenguatge marxista) correspon tan sols al Messies. Em temo, però, que Benjamin ja tenia assumit que no hi havia Messies. Per això ¿potser? l'Àngel mira enrere (Alcoberro, 2007).

El món d'avui, el període que acadèmicament es denomina el món actual o història del temps present, abasta des del final de la Segona Guerra Mundial fins als nostres dies. És un món que es basteix sobre les runes de la postguerra. Runes humanes: més de seixanta-quatre milions de morts, una xifra similar de població desplaçada, milions de mutilats de guerra; runes materials: edificis i infraestructures destruïts, colònies exhaurides per la seva aportació a la guerra de les metròpolis, fronteres que han canviat la configuració dels estats i han dividit nacions; runes polítiques i morals: el pecat original del nou món són les bombes atòmiques llançades pels Estats Units contra el Japó i la pèrdua de l'hegemonia d'Europa, que necessita redefinir-se políticament, com cal redefinir també les geopolítiques regionals i les geoestratègies globals, primer durant la

guerra freda i, després, en el món postsoviètic. És en aquest context, que, en el pròleg del seu llibre, Timothy Snyder (2018) sintetitza els dos discursos que mouen el món de les idees polítiques fins i tot després de la desaparició de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS):

Los estadounidenses y los europeos se adentraban en el nuevo siglo guiados por el relato del «fin de la historia», por lo que yo denomino la *política de la inevitabilidad*, una sensación de que el futuro es más de lo mismo, las leyes del progreso son conocidas, no hay alternativas y, por tanto, no se puede hacer nada. En la versión capitalista y estadounidense, la naturaleza engendró el mercado, que engendró la democracia, que engendró la felicidad. En la versión europea, la historia engendró la nación, que, a base de guerras, aprendió que la paz era algo positivo y, por consiguiente, escogió la integración y la prosperidad.

Snyder afirma que, per la seva banda, abans de la implosió de l'URSS el 1991, «el comunismo también tenía su propia política de la inevitabilidad: la naturaleza hace posible la tecnología; la tecnología engendra el cambio social; el cambio social provoca la revolución; la revolución hace realidad la utopía».

La noció del progrés que impregnava el discurs soviètic ja havia estat criticada per Benjamin (2019) tot referint-se al «marxisme vulgaritzat» dels socialdemòcrates:

El progreso [...] era, en primer lloc, el progreso de la humanitat mateixa (no només de les aptituds i coneixements). En segon lloc, era un progrés interminable (que responia a la perfectibilitat infinita de la humanitat). I, en tercer lloc, es considerava essencialment imparable (un progrés que seguia de manera automàtica un camí recte o amb forma d'espiral) [...]. La noció del progrés del gènere humà en la història és inseparable de la noció del seu avenç per un temps homogeni i buit. La crítica de la noció d'aquest avenç ha de ser el fonament de la crítica de la noció del progrés en general.

La fi de l'URSS va fer pensar a estatunidencs i europeus que el seu discurs de la inevitabilitat era el correcte i que el fracàs del relat comunista mostrava la superioritat del relat capitalista. Per manifestar-ho en termes marxistes: el desenvolupament de les forces productives no havia conduït a un canvi en les relacions de producció i, per tant, no hi havia ni revolució ni utopia comunista. En conseqüència, reafirmat el discurs de la inevitabilitat, mercat-democràcia-felicitat, la història era prescindible (una altra versió de la «fi de la història» de Francis Fukuyama, 1992) i estatunidencs i europeus van educar tota una generació de joves sense estudis d'història. És la generació dels *millennials*, persones